

Kas gada putnam vārdā

VIESTURS ĶERUS,
viesturs@lob.lv

Par 2022. gada putnu esam izvēlējušies svīri – daudziem pazīstamu pilsētu iemītnieci, ko gan reizēm jaucam ar bezdelīgu vai čurksti. Par svīri daudz vēsta tās vārds dažādās valodās.

Bezķājainā

Kad Kārlis Linnejs nolēma dot augiem un dzīvniekiem zinātniskos nosaukumus, svīri viņš nosauca par *Hirundo apus* jeb bezķāju bezdelīgu. Linnejs kļūdījās ar abiem vārdiem, lai gan par bezķājaino – *Apus apus* – zinātnieku valodā svīre tiek saukta joprojām.

Svīre patiešām ir diezgan līdzīga bezdelīgai – smaili spārni (svīrei gan manāmi garāki, sirpjveidīgi) un šķelta aste. Ja gadās apskatīt tuvumā, var redzēt, ka abiem putniem ir īss un smails knābis. Taču radniecības starp šīm sugām ir mazāk nekā starp mums un lemuriem. Svīre pieder lēļveidīgo putnu kārtai (Caprimulgiformes)¹, turpretim bezdelīgas (un arī čurkstes) ir zvirbuļveidīgie. To līdzīgais izskats ir konverģences rezultāts, t. i., evolūcijas rezultātā līdzīgos apstākļos dzīvojošām sugām attīstās līdzīgas pazīmes. Cits konverģences piemērs – delfins izskatās līdzīgāks zivij nekā briedim, lai gan tieši ar briedi tam ir tuvāka radniecība.

Kā delfins piemērojies dzīvei ūdenī, tā svīres un bezdelīgas labi pielāgojušās sabiedriskai dzīvei gaisā, pārtiekot no lidojošiem kukaiņiem. Svīre gan pielāgojusies vairāk nekā bezdelīga – bezdelīgas tomēr pa laikam var redzēt nolaižamies zemē (vācot materiālu ligzdai), bet svīres to labprātīgi nedara.

¹ Šis iedalījums atbilst *BirdLife International* putnu taksonomijai, citi speciālisti svīres izdala atsevišķā – svīrveidīgo putnu – kārtā (Apodiformes).

Augumā svīres ir lielākas par bezdelīgām un čurkstēm, turklāt svīru apspalvojums ir gandrīz vienlaidus tumši brūns, tikpat kā melns. Pie mums sastopamā svīre krieviski tiek saukta par melno svīri – чёрный стриж. Vienīgi laukumīnš uz zoda svīrei ir gaišs, taču lidojošam putnam (kā mēs svīri lielākoties redzam) šo laukumīņu parasti nevar ievērot. Abu dzimumu svīres pēc izskata ir līdzīgas.

Runājot par otru Linneja kļūdu, – protams, svīrēm kājas ir, turklāt visnotaļ spēcīgas. Bet īsas gan. Pielāgojoties dzīvei gaisā, bijusi jāupurē spēja veikli staigāt pa zemi. Tas nenozīmē, ka svīre nevarētu pāriet, bet īsas kājeles apvienojumā ar gariem spārniem svīres gaitu padara visnotaļ neveiklu. Tāpēc, kā jau minēts, labprātīgi svīre zemē nelaižas. Taču īso kāju spēcīgais tvēriens noder, lai sliktos laika apstākļos pārnākšnotu, turoties pie kādas sienas vai klints, vai cīnītos ar citām svīrēm par noskatīto ligzdošanas vietu.

Straujā

Swift – angļu valodā šis vārds nozīmē gan “straujš”, gan “svīre”. Tātad britiem svarīgāka par putna izskatu šķīstusi tā raksturīgā uzvedība – straujais lidojums. Lai gan svīres “ikdienas” ātrums ir ap 40 km/h, maksimālais reģistrētais šī putna ātrums horizontālā lidojumā ir 111,6 km/h.

Kā jau minēts, svīre ir ļoti pielāgojusies lidošanai. Ārpus ligzdošanas sezonas tā gandrīz visu laiku pavada lidojumā. Lidojumā svīres gan ēd un dzer, gan pārojas, gan vāc materiālus ligzdai. Un pat guļ. Sliktos laika apstākļos svīres var pārnākšnot, pieķērušās pie sienas, bet labā laikā var gulēt spārnos.

Kā putns var gulēt lidojumā? Izrādās, putniem (ne tikai svīrēm) ir, ja tā var teikt, “vienpusējs” miegs. Dziļā miega fāzē tie var gulēt ar vienu smadzeņu puslodi, otru atstājot nomodā, t. i., burtiski guļot ar vienu aci vaļā. Tas palīdz gan netikt apēstam, gan palikt spārnos un nesaskrieties ar “līdzgulētājiem”.

Taču, protams, lai ligzdotu, svīrei ir jānolaižas.

Mūru burātāja

Vācieši svīri nosaukuši pēc tās dzīvotnes – Mauersegler jeb mūru burātāja.

Ja izmantotu putnu ierasto dalījumu, būtu jāteic, ka svīre ir dobumperētāja. Patiesi – svīres mēdz ligzdot koku dobumos (arī putnu būros), dabiskas to ligzdošanas vietas ir arī klinšu spraugas. Taču mūsdienās lielākā daļa svīru ligzdo pilsētu mūros.

Gadu no gada svīres atgriežas vienā un tajā pašā ligzdošanas vietā, un, ja arī otrs pāra putns ir ziemā izdzīvojis, šajā vietā tie abi satiekas. Svīres ir monogāmas, un pāris var būt noturīgs visu mūžu, taču šķiet, ka ārpus ligzdošanas sezonas pāra putni kopā neturas.

Svīres ir sabiedriski putni – gan ceļošanas un ziemošanas, gan ligzdošanas laikā tās uzturas baros. Arī ligzdošana notiek vairākiem pāriem vienopus – kolonijās. Savu ligzdas vietu gan svīres aizsargā no potenciālajiem konkurentiem. Ja cita svīre tajā ielīdusi, var izcelties pamatīgs kautiņš.

Taču ar svīrēm par ligzdošanas vietām konkurē ne tikai citas svīres. Līdzīgās vietās dzīvo mājas zvirbuļi, ko gan svīres padzen bez īpašām

Svīre *Apus apus*.

grūtībām. Ar mājas strazdiem gan var nebūt tik vienkārši. LOB izdotajā grāmatā “Latvijas lauku putni” ir miermīlīgs izteikums, ka strazdu būros svīres ligzdo “bieži pēc mājas strazdu mazuļu izvešanas”. Lai gan mājas strazdu ligzdošanas sezona patiesi ir agrāka nekā svīrēm, sezonas tomēr pārklājas, un novērojumi liecina, ka starp abām sugām var notikt negantas cīņas.

Ja ligzdošanas vieta galu galā ieņemta un ligzda uzbūvēta, svīru mātīte tajā iedēj 1–4 (visbiežāk 2) baltas olas. Perēšanā iesaistās gan mātīte, gan tēviņš, un pēc 19–20 dienu perēšanas no olām izšķīļas mazuļi.

Mazuļi ligzdā pavada 27–45 dienas. Ligzdā pavadītais ilgums ir atkarīgs no laika apstākļiem un saistīts ar svīru mazuļu īpatnību – tie var ilgāku laiku iztikt bez barības, nonākot ziemas miegam līdzīgā stāvoklī, kad pazeminās ķermeņa temperatūra un palēninās vielmaiņa (un līdz ar to, protams, mazuļa attīstība).

Svīru mazuļu badošanās iemesls ir saistīts ar iepriekš aprakstīto svīru pielāgošanos dzīvei gaisā un lidojošu kukaiņu ķeršanai. Sliktos laika apstākļos lidojošu kukaiņu trūkst. Arī ikdienā svīres var lidot barības

meklējumos 60 km no ligzdošanas vietas, taču sliktos apstākļos tās var doties pat vairākus simtus kilometru tālos pārlidojumos, atstājot mazuļus gaidām ligzdā.

Svīre

Kad debesīs atskan skaļie “svīir-svīīir-svīīir”, Agnis Bušs saka: sākusies ornitoloģiskā vasara – svīres ir atgriezušās. Lai gan interneta vietnē Putni.lv teikts, ka visagrāk svīres Latvijā var novērot jau aprīļa beigās, parasti “ornitoloģiskā vasara” iestājas maija vidū. Skaļie saucieni, ar kuriem svīres apliecina vasaras sākumu, arī devuši šim putnam vārdu latviešu valodā.

Sensenos laikos, kad sāku veikt novērojumus ligzdojošo putnu atlantiem, jautāju Mārim Strazdam, vai uz svīres balsi var attiecināt pazīmi D (dzied). “Svīre nav dziedātājputns,” Māris atbildēja. Reizēm gan arī “nedziedātājputni” nepārprotami dzied, ja par dziesmu saucam skaņas, kuru galvenā loma ir teritorijas aizsardzība un mātītes piesaistīšana. Taču attiecībā uz svīri patiešām par dziesmu īsti nevarētu runāt, jo raksturīgie saucieni (ko izdod abu dzimumu putni) tiek izmantoti visdažādākajos kontekstos – gan pāra putniem “sasveicinoties”, gan pārošanās laikā,

gan draudot svešiniekiem, gan uzturot kontaktu barā.

Augustā/septembra sākumā “ornitoloģiskā vasara” beidzas – “svīīir-svīīir” apklust un svīres dodas uz ziemošanas vietām Āfrikā.

Apdraudētā?

LOB veiktās ligzdojošo putnu uzskaites rāda, ka Latvijā svīru populācija piedzīvo mērenu pieaugumu. Eiropā kopumā gan aina nav tik iepriecinoša – svīru populācija sarūk un suga atzīta par gandrīz apdraudētu.

Kas gan varētu draudēt putnam, kas pielāgojies dzīvei cilvēka tuvumā, turklāt lielāko daļu laika pavada gaisā? LOB pārstāvētā organizācija *BirdLife International*, kas satastavojsi Eiropas putnu “sarkano” sarakstu, kā vienīgo zināmo draudu šai sugai norāda ēku renovāciju vai pretēji – nojaukšanu, t. i., ligzdvietu zudumu cilvēku darbības dēļ.

Nevar noliegt, ka mājas ir svarīgi turēt kārtībā. Arī no vides viedokļa ir svarīgi, lai ēkas lieki nezaudētu siltumu. Taču ar nelielām pūlēm varētu panākt, lai mēs būtu siltumā un arī svīrei būtu, kur dzīvot. Piemēram, pēc ēkas remonta gar jumta malu var izvietot svīru būrus. Ir pat nopērkami

īpaši "svīru ķieģeļi" – ēkas sienā iebūvējami svīru būriši. Ierakstiet "swift brick" "Google" meklētājā!

Kļūdas labojums

Visbeidzot gribu labot kādu izplatītu kļūdu, ko arī pats savulaik esmu daudzīnājis.

Kā jau minēju, svīre labprātīgi zemē nelaižas. Ja nu gadās uz zemes attapties, nekāds graciozais radījums svīre nav. Tas radījis priekšstatu, ka no zemes tā pacelties nevar (un tā rakstīts arī mūsu pašu "Latvijas lauku putnos"). Ņemot vērā putnu tradicionālo pacelšanās manieri – palēkšanos no zemes un tad spārnu ieplešanu – šāds uzskats šķiet pavisam loģisks (atcerieties svīres

isās kājeles!). Tomēr vesela pieaugusi svīre no zemes var pacelties bez īpašām grūtībām, ja vien tai netraucē, piemēram, gara zāle.

Taču droši vien daudzi lasītāji būs piedzīvojuši situāciju, kad svīre patiešām guļ zemē, spārnus iepletusi, un nekust ne no vietas. Varbūt jums arī izdevies šādiem putniem palīdzēt, tos pamatot gaisā. Bet varbūt, kā man savulaik gadījies, pēc katra pametiena gaisā putns atkal nokrīt zemē...

Ja gadās redzēt svīri zemē, tai, protams, jāmeģina palīdzēt. Nav noteikti jāmet gaisā, bet var putnu pacelt izstieptā plaukstā, dodot tam vietu nelielam kritienam un tā atvieglot putna pacelšanos. Ja tas ir jaunais

putns, kas vēl nav līdz galam apguvis savu ķermeni, iespējams, tas līdzēs un putns aizlidos. Arī pieaugušam putnam tā būs vieglāk. Bet, ja putns ir slims vai novārdzis, tam palīdzēt nevarēs.

Summary

The Bird of the Year 2022 – what do its many names tell? /Viesturs Ķerus/

LOB has chosen the Common Swift *Apus apus* as the Bird of the Year 2022. It is a highly specialised and hence biologically and taxonomically peculiar species. According to Common Bird Monitoring data, the Common Swift currently is in moderate increase in Latvia. However, on the European level, the species is in moderate decline and recently considered Near Threatened (NT). The main cause of the decrease in numbers is the loss of nest sites through renovation or demolition of buildings.

GADA PUTNA ZĪMĒJUMU KONKURSA "SVĪRE PILSĒTĀ 2022" UZVARĒTĀJI

Elzas Pētersones (6 g. v.) zīmējums LOB Gada putna zīmējumu konkursam "Svīre pilsētā 2022" – 1. vieta pirmskolas kategorijā.

Ances Ērikas Ezeriņas (12 g. v.) zīmējums LOB Gada putna zīmējumu konkursam "Svīre pilsētā 2022" – 1. vieta sākumskolas kategorijā.

Annas Lauvas zīmējums LOB Gada putna zīmējumu konkursam "Svīre pilsētā 2022" – 1. vieta pieaugušo kategorijā.

Svīre – mans kaimiņš pilsētā.

Elizas Danielas Dzenes (15 g. v.) zīmējums LOB Gada putna zīmējumu konkursam "Svīre pilsētā 2022" – 1. vieta jauniešu kategorijā.